

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

Ζ' ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
7th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ
ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ
MOUNT ATHOS AT THE YEARS OF LIBERATION

ΣΤΡΟΓΓΥΛΕΣ ΤΡΑΠΕΖΕΣ
“ΝΑΖΑΡΗΝΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ”
“ΦΟΡΟΣ ΤΙΜΗΣ ΣΤΟΝ GABRIEL MILLET”
ROUND TABLES
“NAZARENE PAINTING”
“TRIBUTE TO GABRIEL MILLET”

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
CONFERENCE PROCEEDINGS

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
THESSALONIKI
2013

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Μακεδονίας - Θράκης 2007-2013
Η μεγάλη πνευματική και πολιτιστική παρακαταθήκη του Αγίου Όρους

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
Ενδιάμεση
Διαχειριστική
Αρχή

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ζ' ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
7th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ
MOUNT ATHOS AT THE YEARS OF LIBERATION

ΣΤΡΟΓΓΥΛΕΣ ΤΡΑΠΕΖΕΣ
“ΝΑΖΑΡΗΝΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ”
“ΦΟΡΟΣ ΤΙΜΗΣ ΣΤΟΝ GABRIEL MILLET”
ROUND TABLES
“NAZARENE PAINTING”
“TRIBUTE TO GABRIEL MILLET”

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
CONFERENCE PROCEEDINGS

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
THESSALONIKI
2013

Ζ' ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
7th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ
MOUNT ATHOS AT THE YEARS OF LIBERATION

ΣΤΡΟΓΓΥΛΕΣ ΤΡΑΠΕΖΕΣ
“ΝΑΖΑΡΗΝΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ”
“ΦΟΡΟΣ ΤΙΜΗΣ ΣΤΟΝ GABRIEL MILLET”
ROUND TABLES
“NAZARENE PAINTING”
“TRIBUTE TO GABRIEL MILLET”

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
CONFERENCE PROCEEDINGS

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 23-25 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2012

ΑΜΦΙΘΕΑΤΡΟ "ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ" ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

THESSALONIKI 23-25 NOVEMBER 2012

"STEFANOS DRAGOUMIS" AMPHITHEATRE OF THE MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ
ΜΕΤΑΡΟ ΝΕΔΕΑΚΟΥ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

Γιάννης Μπουτάρης, Δήμαρχος Θεσσαλονίκης, Πρόεδρος Δ. Σ.

Ιερομόναχος Νικόδημος Λαυριώτης, Εκπρόσωπος Ιεράς Κοινότητας, Αντιπρόεδρος

Γέρων Βαρνάβας Βατοπεδινός, Εκπρόσωπος Ιεράς Κοινότητας, Μέλος

Γέρων Νικόδημος Αγιοπαυλίτης, Εκπρόσωπος Ιεράς Κοινότητας, Μέλος

Παναγιώτης Αβραμόπουλος, Πρόεδρος Δημοτικού Συμβουλίου Δήμου Θεσσαλονίκης,
Αναπληρωτής Προέδρου του Δ.Σ

Σπύρος Πέγκας, Αντιδήμαρχος Πολιτισμού, Παιδείας & Τουρισμού Δήμου Θεσσαλονίκης,
Μέλος

Γιώργος Γεράκης, Δημοτικός Σύμβουλος, Μέλος

Δημήτριος Σαλπιστής, Διευθύνων της Αγιορειτικής Εστίας

Αναστάσιος Ντούρος, Προϊστάμενος Διοικητικών και Οικονομικών Υπηρεσιών

«ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ»

ΠΡΑΚΤΙΚΑ Ζ' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ, 2012

Διεύθυνση - Συντονισμός:

Δημήτριος Σαλπιστής

Υπεύθυνος οργάνωσης:

Αναστάσιος Ντούρος

Επιμελητής έκδοσης:

Νικόλαος Γ. Τουτός

Γραμματεία:

Μαρία Γιαννέλου

Σχεδιασμός:

CAT advertising

Εκτύπωση - Βιβλιοδεσία:

ThessPrint

© Αγιορειτική Εστία

© Για τα κείμενα: Οι συγγραφείς

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

Εγνατίας 109, 54635 Θεσσαλονίκη

Τηλ. 2310 263 308, Φαξ. 2310 250 648

www.agioritikiestia.gr,

e-mail: agestia@otenet.gr

ISBN: 978-618-80861-0-4

Επιστημονική Επιτροπή του Ζ' Διεθνούς Συνεδρίου

Πρόεδρος

Κρίτων Χρυσοχοΐδης, Διευθυντής Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών

Μέλη

Γέρων Νικόδημος Αγιοπαυλίτης

Φωκίων Κοτζαγεώργης, Επίκουρος Καθηγητής Τμήματος Ιστορίας & Αρχαιολογίας
Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ.

Ιωακείμ Παπάγγελος, Δρ. Αρχαιολόγος

Μίλτος Πολυβίου, Δρ. Αρχιτέκτων

Πλούταρχος Θεοχαρίδης, Αρχιτέκτων

Εισηγητής: Δημήτριος Σαλπιστής

Γραμματέας: Αναστάσιος Ντούρος

Πρόγραμμα του Ζ' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου

ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ

Περιλαμβάνει και τις δύο Στρογγυλές Τράπεζες με θέμα:

ΝΑΖΑΡΗΝΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

ΦΟΡΟΣ ΤΙΜΗΣ ΣΤΟΝ GABRIEL MILLET

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 23 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2012

ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΑ ΤΕΛΕΤΗ

- 13:00 - 14:00 Χαιρετισμός Δημάρχου
Χαιρετισμοί Συνδιοργανωτών
Χαιρετισμός Ιεράς Κοινότητας
Χαιρετισμός Οικουμενικού Πατριάρχου
- 14:00 - 14:30 Κρίτων Χρυσοχοϊδης, Διευθυντής Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών
του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών
Κεντρική Εισήγηση

ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ

Ιστορικό πλαίσιο

.....

- 17:00 - 17:15 Δημήτριος Μουζάκης, Δρ Ιστορίας
Το Άγιον Όρος από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στο Ελληνικό Βασίλειο:
Θεσμοί Διοικήσεως.
- 17:15 - 17:30 Φαίδων Χατζηαντωνίου, Αρχιτέκτων
Το Άγιον Όρος και η θάλασσα στο γύρισμα του 20ού αιώνα.
- 17:30 - 17:45 Κωνσταντίνος Παπουλίδης, Δρ Θεολογίας - τ. Πολιτικός Διοικητής Αγίου Όρους
Η Απελευθέρωση του Αγίου Όρους (2 Νοεμβρίου 1912) και η Ρωσία.
- 17:45 - 18:00 Lora Gerd, Ρωσική Ακαδημία Επιστημών
Ρώσικα σχέδια για το μέλλον του Αγίου Όρους (1912-1913).
- 18:00 - 18:15 Ανδρέας Μπουρούτης, Οικονομολόγος
Άγιον Όρος και Θεσσαλονίκη στις αρχές του 20ου αιώνα. Οικονομικές
σχέσεις της Ιεράς Κοινότητας με τη μητρόπολη της Μακεδονίας.
- 18:15 - 19:00 ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ

Η εποχή με τα μάτια των μοναχών

.....

- 19:00 - 19:15 Μοναχός Μωυσής Αγιορείτης, Συγγραφέας
Ο πνευματικός βίος του Αγίου Όρους στις αρχές του 20ου αιώνα.

- 19:15 - 19:30 Γέρων Παύλος Λαυριώτης
Προηγούμενος Χρυσόστομος Λαυριώτης - Βίος - προσφορά - έργα.
Προβλήματα της εποχής του.
- 19:45 - 20:00 Διογένης Καραγιαννακίδης, Δρ Νομικής, Δικηγόρος
Ραβάζια Αντιπροσώπου - Επιτρόπων Μεγίστης Λαύρας κατά την περίοδο
της απελευθέρωσης του Αγίου Όρους.
- 20:00 - 20:15 Πατάπιος Μοναχός Καυσοκαλυβίτης, Βιβλιοθηκάριος Σκήτης Καυσοκαλυβίων
Όψεις της απήχησης της απελευθέρωσης του Αγίου Όρους (1912) στη ζωή
των Αγιορειτών μοναχών.
- 20:15 - 21:00 ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ

ΣΑΒΒΑΤΟ 24 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2012

ΠΡΩΙΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ

Η εποχή με τα μάτια των άλλων

.....

- 10:00 - 10:15 Ιόλη Βιγγοπούλου, Ερευνήτρια - Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Εθνικό
Ίδρυμα Ερευνών
Από την περιήγηση και την ανακάλυψη, στην αναζήτηση και στις επιδιώξεις:
το ρεύμα των ταξιδιωτών στο Άγιον Όρος στα τέλη του 19ου αιώνα.
- 10:15 - 10:30 Αγγελική Γραμματικοπούλου, Επιμελήτρια Εκθέσεων - Διδάσκουσα στο Τμήμα
Κινηματογραφικών Σπουδών Σχολής Καλών Τεχνών ΑΠΘ
Φωτογραφικά και κινηματογραφικά ντοκουμέντα της Στρατιάς της Ανατολής
(Entente), τα πρώτα ρεπορτάζ στο Άγιον Όρος.
- 10:30 - 10:45 Αλέξανδρος Χ. Γρηγορίου, Ιστορικός Ερευνητής
Η απελευθέρωση του Αγίου Όρους (1912), μέσα από το ταξιδιωτικό χρονικό
των Γάλλων μυθιστοριογράφων Jérôme και Jean Tharaud.
- 10:45 - 11:00 Στέφανος Παλιομπέτης, Δρ Αρχαιολόγος - Μουσείο Ακρόπολης
Το Άγιον Όρος μέσα από γερμανικά περιηγητικά κείμενα του τέλους του 19ου
- αρχών 20ου αιώνα.
- 11:15 - 12:00 ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ

Τέχνη

.....

- 12:00 - 12:15 Ιωακείμ Παπάγγελος, Δρ Αρχαιολόγος
Αγιορειτική συμμετοχή στον λατρευτικό εξοπλισμό των απελευθερωθέντων
ναών της Θεσσαλονίκης (1912-1914).
- 12:15 - 12:30 Δημητριος Λιακος, Δρ Αρχαιολόγος 10ης Ε.Β.Α.
Ο κλασικισμός στη μαρμαρογλυπτική και την ξυλουργική του Αγίου Όρους:
δύο διαφορετικές πορείες.

- 12:30 - 12:45 Νικόλαος Μ. Μπονόβας, Αρχαιολόγος Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού
Ιωασαφαίοι ζωγράφοι. Εικόνες του 1914 στο ναό του Αγίου Δημητρίου
Θεσσαλονίκης.
- 12:45 - 13:00 Αντώνιος Αλυγιάκης, Καθηγητής Τμ. Μουσικής Επιστήμης & Τέχνης
Πανεπιστημίου Μακεδονίας
Η ψαλτική παράδοση του Αγίου Όρους κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα.
- 13:00 - 14:00 ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ
.....

ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ

Στρογγυλή τράπεζα: Ναζαρηνή ζωγραφική

- Συντονιστής: Γεώργιος Κακαβάς, Διευθυντής Νομισματικού Μουσείου –
Αναπλ. Προϊστάμενος Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου
- 18:00 – 18:15 Γεώργιος Κακαβάς, Δρ Ιστορίας της Τέχνης – Αρχαιολόγος - Θεολόγος
Η λεγόμενη Ναζαρηνή Ζωγραφική στην Ελλάδα και το Άγιον Όρος.
Ανασκόπηση - Απήχησεις - Έρευνα - Αποτίμηση.
- 18:15 – 18:25 Ευθυμία Γεωργιάδου-Κουντουρά, Αναπλ. Καθηγήτρια Ιστορίας της Τέχνης Α.Π.Θ.
Νικόλαος Γραϊκος, Δρ Ιστορίας της Τέχνης Α.Π.Θ.
Νεοελληνική εκκλησιαστική ζωγραφική. Απόπειρες προσέγγισης και
προσδιορισμού ενός νέου ερευνητικού πεδίου.
- 18:25 – 18:35 Νικόλαος Γραϊκος, Δρ Ιστορίας της Τέχνης Α.Π.Θ.
Υπήρξε Ναζαρηνή ζωγραφική στην Ελλάδα;
- 18:45 – 18:55 Ιωάννα Στούφη-Πουλημένου, Επίκ. Καθηγήτρια Θεολογικής Σχολής Ε.Κ.Π.Α.
Το εικονογραφικό πρόγραμμα των εκκλησιών του Ελλαδικού χώρου κατά
τον 19ο αιώνα και τις πρώτες δεκαετίες του 20ου. Αισθητική και θεολογική
αποτίμηση.
- 18:55 - 19:15 ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ
- 19:15 – 19:25 Ιωάννης Φριλίγκος, Δρ Βυζαντινής Αρχαιολογίας & Τέχνης
Στοιχεία της ναζαρηνής ζωγραφικής στο έργο του Κ. Φανέλλη.
- 19:25 - 19:35 Σάββας Παντζαρίδης, Δρ Θεολογίας - Σχολικός Σύμβουλος Π.Ε., Αγιογράφος
- Ερευνητής
Οι Αγιογραφικοί Οίκοι του Αγίου Όρους (1859-1963)
(Αγία Άννα - Κατούνακια - Σκήτη Ιβήρων - Καρυές - Ρώσικα εργαστήρια).
- 19:35 – 19:45 Πατάπιος Μοναχός Καυσοκαλυβίτης, Βιβλιοθηκάριος Σκήτης Καυσοκαλυβίων
Ο αγιογραφικός οίκος των Ιωασαφαίων στη σκήτη Καυσοκαλυβίων
(ίδρυση 1858): εικονογραφικά πρότυπα, απήχηση, επιδράσεις.
- 19:45 – 19:55 Χρήστος Καρύδης, Επίκ. Καθηγητής (407/80), Πρ. Συντηρητής Έργων Τέχνης
& Ιστορίας Υφάσματος Α.Τ.Ε.Ι. Ιονίων Νήσων, Α.Ε.Α.Θ. & Α.Π.Θ.
Ύφασμα & Ζωγραφική: Η Ναζαρηνή Τέχνη στους Επιταφίους του Αγίου Όρους.
- 19:55 – 20:30 ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΚΥΡΙΑΚΗ 25 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2012

ΠΡΩΙΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ

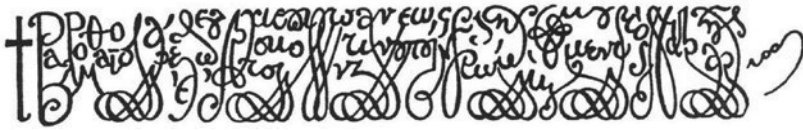
Αρχιτεκτονική

- 11:00 - 11:15 Μ. Καμπούρη - Βαμβούκου, Καθηγήτρια Α.Π.Θ.
Όψεις της νεωτερικής αρχιτεκτονικής στο Άγιον Όρος.
- 11:15 - 11:30 Θ. Μαντοπούλου - Παναγιωτοπούλου, Αναπλ. Καθηγήτρια Εικαστικών
& Εφαρμοσμένων Τεχνών
Η δραστηριότητα του Ξ. Παιονίδη στο Άγιον Όρος και τη Χαλκιδική στις
αρχές του 20ού αιώνα.
- 11:30 - 11:45 Σωτήρης Βογιατζής, Δρ Αρχιτέκτων Ε.Μ.Π.
Το συνοδικό της Ιεράς Μονής Μεγίστης Λαύρας.
- 12:00 - 13:00 ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στρογγυλή τράπεζα: φόρος τιμής στον Gabriel Millet

- Συντονιστής: J. - P. Grelois, Ιστορικός
- 13:00 - 13:10 J. - P. Grelois, Ιστορικός
Quelques précurseurs de Gustave Millet au Mont-Athos.
- 13:10 - 13:20 C. Jolivet-Levy, Καθηγήτρια στην ΕΡΗΕ (Παρίσι)
Gabriel Millet et la «Collection chrétienne et byzantine» de l'École Pratique
des Hautes Études
- 13:20 - 13:30 Μαρία Καμπούρη-Βαμβούκου, Καθηγήτρια Α.Π.Θ.
Το Βυζάντιο στο Παρίσι fin de siècle.
- 13:30 - 13:40 Dominique Couzon, τ. Τεχνικός στο Αρχείο Millet
Dessins de Sophie Millet et feuillts d'etudes de Gabriel Millet sur l' Athos.
- 13:40 - 13:50 Αθανάσιος Σέμογλου, Αναπλ. καθηγητής Α.Π.Θ.
Η χριστιανική και βυζαντινή συλλογή του Gabriel Millet. Η έμπνευση και τα
πρώτα βήματα συγκρότηση της.
- 13:50 - 14:00 Ηώ Πάσχου, Δρ Ιστορίας της Τέχνης Université Paris I - Sorbonne,
Φωτογράφος
Σταθμοί στην εξέλιξη της φωτογραφίας στην εποχή του Millet.
- 14:00 - 14:10 ΔΙΑΛΕΙΜΜΑ
- 14:10 - 14:20 Βαγγέλης Μαλαδάκης, Αρχαιολόγος 10ης Ε.Β.Α.
Οι έρευνες του Gabriel Millet στο Άγιον Όρος μέσα από το αρχείο της
Γαλλικής Σχολής Αθηνών
- 14:20 - 14:30 Νικόλαος Σιώμοκος, Δρ αρχαιολόγος 25ης Ε.Β.Α.
Η συμβολή του Gabriel Millet στη μελέτη των μνημείων του Μυστρά.
- 14:30 - 14:40 Dubravka Preradovic,
Contribution de Gabriel Millet à l'étude de l'art Serbe.
- 14:40 - 15:00 ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

Τῷ Ἐντιμοτάτῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ Μπουτάρη, Δημάρχῳ Θεσσαλονίκης, Προέδρῳ, καὶ τοῖς ἐντίμοις μέλεσι τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀγιορειτικῆς Ἑστίας, τέκνοις ἐν Κυρίῳ προσφιλέσι τῆς ἡμετέρας Μετριότητος, χάριν καὶ ἔλεος παρὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, παρ' ἡμῶν δὲ πατρικὴν εὐχὴν καὶ εὐλογίαν.

Παρακολουθῦντες ἀπὸ μακροῦ τὸ ἔργον τῆς ὑπὸ τὴν ἔμφρονα διοίκησιν καὶ διεύθυνσιν ὑμῶν Ἀγιορειτικῆς Ἑστίας καὶ τὰς κατὰ καιροὺς ἐκδόσεις, ἰδίᾳ δὲ τὴν ἐπιτυχῆ ὀργάνωσιν ἐπετειακῶν ἐκδηλώσεων ἐπὶ διαφόροις ἰδιαιτέρας σημασίας καὶ προβολῆς γεγονόσιν, εὐχαρίστως ἀνταποκρινόμεθα εἰς τὴν διὰ τοῦ ἀπὸ κε' Ἰουλίου ἐ.ἔ. ὑμετέρου γράμματος ὑποβληθεῖσαν παράκλησιν καὶ εὐλογοῦμεν τὰς προγραμματιζόμενας ἐκδόσεις ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἑκατονταετίας ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῆς κοιτίδος ταύτης καὶ τοῦ καυχήματος τοῦ καθ' ἡμᾶς Ὀρθοδόξου Μοναχισμοῦ.

Αἱ ἐπετειακαὶ ἐκδόσεις τῆς Ἀγιορειτικῆς Ἑστίας, ἐπὶ τῇ συγκεκριμένῃ εὐφροσύνῳ ἐπετείῳ, ἀποτελοῦν ἀφορμὴν συγκινησιακῆς φορτίσεως καὶ χαρᾶς διὰ τὴν ἡμετέραν Μετριότητα, καθ' ὅτι ἡ Μήτηρ Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἀναμνήσκεται μετὰ δοξολογίας τοῦ Ὄνόματος τοῦ Κυρίου τὴν ἡμέραν ἐκείνην τοῦ 1912, καθ' ἣν ἤνοιξεν εἰς τὴν Ἀθωνικὴν ἱστορίαν μία νέα σελὶς καὶ ἤρχισεν ἡ πορεία τοῦ Ὁρους ὑπὸ ἀμιγῶς ἐκκλησιαστικο-κανονικὸν καθεστῶς, προνομοιακὸν καὶ εὐνοϊκὸν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ, ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ ἣ Ἰησοῦς ἠλευθερώσατο αὐτό, καίτοι ἡ ψυχὴ τοῦ Ἀγιορειτικοῦ Μοναχισμοῦ ὡς ἐνιαίου σώματος παρέμεινεν ἀνὰ τοὺς αἰῶνας καὶ μένει ἐλευθέρα καὶ ἀδούλωτος.

Τὸ καθ' ἡμᾶς Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τὸ ὁποῖον διαχρονικῶς, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ἐμερίμνησε διὰ τὴν προστασίαν τοῦ Ἱεροῦ τούτου Κέντρου τοῦ Μοναχισμοῦ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῇ, διὰ τῶν κατὰ καιροὺς ἐξαπολυθέντων σεπτῶν Πατριαρχικῶν Σιγγιλίων καὶ Πράξεων ἀοιδίμων προκατόχων τῆς ἡμετέρας Μετριότητος, διὰ τῆς ἐνεργοῦς συμμετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν θεσμίων τοῦ Ἱεροῦ Ἀθωνος, διὰ τῆς ἐπιλύσεως τῶν ποικίλων δικαστικῶν διαφορῶν καὶ λοιπῶν θε-

μάτων καὶ διὰ ἀναλόγων ἐτέρων τρόπων διαρρυθμίσεως λεπτομερειῶν τῆς καθ' ἡμέραν ζωῆς τῶν μοναχῶν καὶ τῶν Μοναστηρίων, Σκητῶν καὶ καλύβων αὐτοῦ, μετὰ συγκινήσεως χαιρετίζει τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἑκατονταετίας ταύτης, καθ' ἣν, κατὰ τὰς τελευταίας μάλιστα δεκαετίας, ηὔξηθη καὶ ἤνθησεν ὁ Ἄγιορειτικὸς μοναχισμὸς.

Ὅθεν, μεθ' ἱκανοποιήσεως ἐπευλογοῦμεν τὴν ὡραίαν καὶ πολύτιμον συμβολὴν ὑμῶν εἰς τὸν ἑορτασμὸν τῆς εὐσήμου ταύτης ἐπετείου διὰ τῆς ταυτοχρόνου παραγωγῆς, ἐκδόσεως τύποις καὶ ἀφιερώσεως πέντε ἐπετειακῶν ἐκδόσεων, ὡς ἀναφέρετε ἐν τῇ ὑμετέρα ἀνωτέρω ἐπιστολῇ.

Ἰδιαιτέρως χαροποιεῖ τὴν Μητέρα Ἐκκλησίαν καὶ ἡμᾶς ὁ λίαν ἐπαινετὸς καὶ κατατοπιστικὸς ἐπετειακὸς τόμος τῶν δώδεκα ἐπιστημονικῶν κειμένων, καταγραφόντων τὴν κατάστασιν τοῦ Ἁγίου Ὄρους κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, διὰ τοῦ ὁποίου γίνονται κτῆμα τῶν ἐνδιαφερομένων μελετητῶν καὶ φιλιστόρων ἐπιστημόνων αἱ ἐν ταῖς ἀνά χεῖρας ἐκδόσεσι περιλαμβανόμεναι σχετικαὶ πρὸς αὐτὴν εἰδικαὶ ἐργασίαι, ἀποκαλύπτουσαι ἀσφαλῶς ἀγνώστους καὶ ἐνδιαφερούσας πτυχὰς αὐτῆς.

Συγχαίροντες ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ πνευματικοῦ Πατρὸς τῶν ἐν τῷ Ἄθῳ ἐγκαταβιούντων προσφιλῶν ἡμῖν κατὰ πνεῦμα τέκνων καὶ ἀδελφῶν ἀπὸ μέσης πατρικῆς καρδίας ἀπὸ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, δεόμεθα ἐκτενῶς ὅπως ὁ πανάγαθος Κύριος ἡμῶν, ταῖς πρεσβείαις τῆς Ἐφόρου τοῦ Ἁγίου Ὄρους Κυρίας Θεοτόκου, ἥς σεβάσμιαι καὶ θαυματουργαὶ ἱεραὶ εἰκόνες τεθησαύρηται ἐν αὐτῷ, ὡς ἡ περιώνυμος τοῦ Ἄξιόν ἐστι, τῆς Πορταίτισης, τῆς Γεροντίσης, τῆς Ὁδηγητρίας, τῆς Ἐσφαγμένης, τῆς Γοργοῦπηκόου, καὶ ἄλλαι, καὶ τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος καὶ πολιούχου τῆς Θεσσαλονίκης Δημητρίου τοῦ Μυροβλύτου, εὐλογῇ δασιλῶς τὸ ἔργον ὑμῶν καὶ τῶν ἐκλεκτῶν συνεργατῶν τῆς Ἐστίας καὶ τῶν συμμετοχόντων εἰς τὰς παρούσας ἐκδόσεις, ἵνα συνεχίζηται ἡ προσφορὰ αὐτῆς εἰς τὸ κοινὸν καὶ εἰς τὸ Ἁγώνυμον Ὄρος τοῦ Ἄθῳ καλλικάρπως καὶ ἐπιτυχῶς πάντοτε, ὡς καὶ ὅπως διατηρῆται ἀσινῆς καὶ ἀλώβητος ὁ ἱερὸς οὗτος τόπος τῆς προσευχῆς, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀσκήσεως καὶ ἐνισχύονται οἱ ἐν αὐτῷ ἐνασκούμενοι πατέρες καὶ ἀδελφοί, οἱ ἀποταξάμενοι τὸν κόσμον καὶ τὰ τοῦ κόσμου.

Εὐλογοῦντες ἀπὸ πατρικῆς καρδίας ὑμᾶς, καθὼς καὶ τοὺς ἐντευξομένους εἰς τὰς ἐπετειακὰς ταύτας ἐκδόσεις, ἐπικαλούμεθα ἐπὶ πάντας τὴν Χάριν καὶ τὸ ἄπειρον Ἐλεος τοῦ Θεοῦ, ταῖς πρεσβείαις τῆς Κυρίας ἡμῶν Ὑπεραγίας Θεοτόκου.

,βιβ' Ὀκτωβρίου η'

Ἐπισημοῦς Ἰεροσολίμων
 Ἐπίσκοπος Ἁγίου Ὄρους
 Διάκονος ἁγίου Θεοῦ εὐχέταις.

Ἡ συμπλήρωσις ἐφέτος μιᾶς ἑκατονταετηρίδος ἀπὸ τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ Ἁγίου Ὄρους, συμπίπτουσης μετὰ τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς πολυπαθοῦς ταύτης πόλεως τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, μετὰ τῆς ὁποίας στενῶς συνεδέθη ἡ ἀγιορειτικὴ μοναστικὴ πολιτεία ἀρχῆθην τῆς συστάσεως αὐτῆς, ἀποτελεῖ μίαν σημαντικὴν ἱστορικὴν ἐπέτειον, τὴν ὁποίαν ἢ καθ' ἡμᾶς Ἱερά Κοινότης τιμᾷ ἰδιαιτέρως, συμμετέχουσα ποικιλοτρόπως εἰς τὰς κοινὰς καὶ πανδήμους ἑορταστικὰς ἐκδηλώσεις.

Ὁ Ὄθωμανικὸς ζυγὸς ἐσυσσώρευσε πολλὰ δεινὰ εἰς τὸ Ἁγιώννυμον Ὄρος, λόγῳ τῶν συχνῶν αὐθαιρεσιῶν τῶν τοπικῶν ἀξιωματούχων καὶ τῶν παραλόγων ἀπαιτήσεων αὐτῶν, τῆς προσπαθείας πλουτισμοῦ των εἰς βᾶρος τῶν μονῶν, τῆς ἀνίσου μεταχειρίσεως τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τῆς ἰσλαμικῆς νομοθεσίας καὶ πλείστων ἄλλων αἰτιῶν. Ἡ συμμετοχὴ δὲ τοῦ Ἁγίου Ὄρους εἰς τὰς ἐπαναστάσεις τῆς Μακεδονίας, καὶ μάλιστα εἰς αὐτὴν τοῦ 1821, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ διέλθῃ τοῦτο, ὡς ἄλλωστε καὶ αἱ ἐγγύς αὐτοῦ περιοχαὶ καὶ δὴ ἡ Θεσσαλονίκη, μίαν ἐκ τῶν πλέον σκοτεινῶν περιόδων τῆς ἱστορίας του, τὴν ὁποίαν ἡμαῦρῶσαν ἢ ἐπακολουθήσασα ἐρήμωσις καὶ λειψανδρία τῶν μονῶν, ὁ ἀναγκαστικὸς ἐξισλαμισμὸς τῶν διαβιούντων ἐν Ἁγίῳ Ὄρει παίδων, ἢ προσωρινὴ δήμευσις τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, οἱ διαπραχθέντες ἐν ταῖς μοναῖς βανδαλισμοὶ καὶ λεηλασίαι ὑπὸ τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων, ἢ ἔξαρσις τῆς ληστείας καὶ πλείστα ἕτερα δεινὰ.

Ταῦτα πάντα διελύθησαν καὶ ἔπαυσαν, θεῖα συνάρσει καὶ μεσιτείᾳ τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, ὅταν, ἐν ἔτει 1912, τὰ ἀγήματα τοῦ νικηφόρου Ἑλληνικοῦ Ναυτικοῦ ἀπεβιβάσθησαν ἐν τῷ Ἱερῷ ἡμῶν Τόπῳ, κομίζοντα πᾶσι τοῖς οἰκισταῖς αὐτοῦ τὸ χαρμόσυνον μῆνυμα τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ τερματισμοῦ τῆς διοικήσεως τῆς ἱεράς Πολιτείας ὑπὸ ἀλλοπίστων ἀνδρῶν.

Ἡ ταυτόχρονος ἀπελευθέρωσις τοῦ Ἱεροῦ Ἄθωνος μετὰ τῆς ἀγιοτόκου Θεσσαλονίκης ἀπέδειξεν διὰ μίαν εἰσέτι φοράν τὴν κοινὴν ἱστορικὴν πορείαν αὐτῶν καὶ τὴν κοινὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ καὶ μεσιτείαν τῶν ἁγίων ὑπὲρ ἀμφοτέρων. Ὡς κοινῇ ὑπέστησαν τὰς συμφοράς, κοινῇ ἐλάμβανον καὶ τὸν

αγήρων ἔπαινον, ἀφοῦ οἱ οἰκήτορές των πολλάκις ἀπέδειξαν εἰς τήν ἱστορίαν ὅτι «ἀλγεινότερα ἀνδρὶ φρόνημα ἔχοντι ἢ μετὰ τοῦ μαλακισθῆναι κάκωσις ἢ ὁ μετὰ ρώμης καὶ κοινῆς ἐλπίδος ἅμα γιγνόμενος ἀναίσθητος θάνατος», κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Περικλέους. Οὕτω καὶ σήμερον κοινῇ γεραίρουν τήν εὐσημον ἐπέτειον τοῦ τερματισμοῦ τῆς περιόδου τῆς τουρκοκρατίας.

Ἐνθυμούμενοι μετὰ μεγάλης εὐγνωμοσύνης καὶ δοξολογικῆς εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεόν καὶ τήν Θεομήτορα τήν πρό ἑκατόν ἐτῶν γενομένην ἀπελευθέρωσιν, καὶ τιμώντες τήν μνήμην ὧσων ἠρωϊκῶς ἔπεσον εἰς τοὺς ἀγῶνας διὰ τήν ἀπαλλαγὴν ἐκ τῆς δουλείας, χαίρομεν διότι ἡ Ἄγιορειτικὴ Ἑστία ἔχει ἀφιερῶσει εἰς τήν ὡς ἂν ἐπέτειον τήν παροῦσαν ἔκδοσιν, εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ Προγράμματος «Τὸ Ἅγιον Ὅρος στὰ χρόνια τῆς ἀπελευθέρωσης», δικαιούσα οὕτω τὸν ρόλον ταύτης ὡς συνδετικοῦ κρίκου μεταξὺ τοῦ Ἱεροῦ Ἄθωνος καὶ τῆς πόλεως τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

Ἡ ἐπιτυχία τῶν ἐπετειακῶν τούτων ἐκδόσεων δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητος, δεδομένων τῶν ἀναφουομένων ποικίλων δυσκολιῶν εἰς παρομοίας προσπαθείας, καὶ μάλιστα κατὰ τήν παροῦσαν δυσχερῆ οικονομικὴν συγκυρίαν. Ὅθεν, χαιρετίζοντες τήν ὠραίαν ταύτην καὶ πολύτιμον νέαν πρωτοβουλίαν καὶ προσφοράν τῆς δραστηροποιουμένης ποικιλοτρόπως Ἄγιορειτικῆς Ἑστίας, διὰ τῆς ὁποίας γίνεται κοινόν κτῆμα τῶν ἐνδιαφερομένων μελετητῶν καὶ φιλιστόρων ἀναγνωστῶν τὸ ἐν τῷ παρόντι δημοσιευόμενον σχετικόν μὲ τὸν Ἱερόν ἡμῶν Τόπον καὶ δὴ μὲ τήν περίοδον τῆς ἀπελευθέρωσης ὑλικόν, καὶ συγχαίροντες πᾶσι τοῖς συντελεσταῖς, εὐχόμεθα ἐγκαρδίως πλουσίαν τήν εὐλογίαν τοῦ Παναγάρχου Θεοῦ ἐπὶ πάντας τοὺς ἐκλεκτοὺς συνεργάτας αὐτῆς, καὶ δὴ τοὺς ἔχοντας τήν διοικητικὴν εὐθύνην τῆς λειτουργίας τῆς ἀξιεπαίνου Ἑστίας, πρὸς συνέχισιν τοῦ καλλικάρπου καὶ πολυεδρικοῦ ἔργου αὐτῆς.

*Ἄπαντες οἱ ἐν τῇ κοινῇ Συνάξει Ἀντιπρόσωποι καὶ Προϊστάμενοι
τῶν εἴκοσιν Ἱερῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἄθω.*

Αφιέρωμα στη διπλή επέτειο

Η Απελευθέρωση του Αγίου Όρους στις 2 Νοεμβρίου του 1912, ελάχιστες ημέρες μετά την είσοδο των ελληνικών στρατευμάτων στη Θεσσαλονίκη, βρίσκει τη Μοναστική Πολιτεία σε μία από τις πλέον κρίσιμες φάσεις της ιστορίας της. Ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα με πρωτοβουλία μοναχών βιβλιοθηκάρων, με συγκροτημένες αλλά αποσπασματικές δράσεις ερευνητών, επιστημόνων, αρχικά κυρίως ξένων, αρχίζει μία επιχείρηση καταγραφής των αθωνικών αρχείων, που με τον ένα ή άλλο τρόπο, παρέχει πολύτιμο υλικό μελέτης και διεθνούς ανάδειξης της λαμπρής πνευματικής και πολιτιστικής κληρονομιάς του Αγίου Όρους.

Ο πνευματικός βίος, ως κληρονομιά και βίωμα των μεγάλων πνευματικών κινημάτων, παραμένει ανθηρός, με τους Έλληνες και ξένους λόγιους, συνεπικουρούμενους από τους αθωνίτες, να εμπλουτίζουν και να χαρακτηρίζουν την καθημερινότητα της ζωής και να φέρνουν στο προσκήνιο μία ζωντανή και πάλλουσα πνευματική παραγωγή.

Σταδιακά οι Μονές προσφέρουν όλο και περισσότερες δυνατότητες έρευνας στα πλούσια αρχεία και τις βιβλιοθήκες τους, είτε σε λόγιους μοναχούς, είτε σε επιστήμονες και ερευνητές ελληνικών και ξένων ιδρυμάτων, δίνοντας μία νέα διάσταση στα αγιορείτικα γράμματα και τις σπουδές.

Θεολογικοί προβληματισμοί, καλλιτεχνικές δραστηριότητες, ιστοριογραφική παραγωγή, συνθέτουν ένα νέο κλίμα στην Αθωνική Πολιτεία, και δίνουν νέα διάσταση στις σπουδές για τον βυζαντινό πολιτισμό, αλλά και τον πνευματικό βίο της Μοναστικής Κοινότητας.

Ιδεολογικά κινήματα και θεολογικές διαφωνίες η έριδες, που ξεκίνησαν από το παρελθόν και βρήκαν έκφραση και στους δύο χώρους, τη Θεσσαλονίκη και τον Άθω, συνεχίζουν να διαμορφώνουν τις σχέσεις τους και να ενισχύουν τους δεσμούς τους.

Ταυτόχρονα, εσωτερικά προβλήματα, όπως το κελλιωτικό, οι στρατηγικές επιδιώξεις των ομοδόξων εθνών που διαμορφώνουν στο Όρος μία δυναμική πραγματικότητα, το νέο καθεστώς με την ένταξη στην ελληνική επικρά-

τεια, μέσα στην οποία πρέπει να ενταχθεί το προαιώνιο σύστημα διοικητικής αυτονομίας των Μονών και του Κοινοτικού συστήματος, μετά από μισή περίπου χιλιετία Οθωμανικής κυριαρχίας, συνθέτουν ένα περιβάλλον, οι πτυχές του οποίου έχουν εξαιρετικό ενδιαφέρον.

Η Αγιορειτική Εστία συνεπώς, ως φορέας που από κοινού ίδρυσαν ο Δήμος Θεσσαλονίκης και η Ιερά Κοινότητα του Αγίου Όρους, συνεισφέρει αφ' ενός το γεγονός των δύο Επετείων, ταυτόχρονα όμως δίνει στο γεγονός τη διάσταση που κυριαρχεί εξ αρχής στις δραστηριότητες, τους σκοπούς και τους στόχους, που έχουν καθορίσει οι συνιδρυτές της.

Εντάσσει τις εκδηλώσεις του εορτασμού, στο Πρόγραμμα που έχει διαμορφώσει ο Δήμος Θεσσαλονίκης για την Εκατονταετία της Απελευθέρωσης, και διαμορφώνει ένα σύνθετο πρόγραμμα δράσεων, με στόχο να διερευνηθούν, να καταγραφούν και να αναδειχθούν όλες οι πτυχές της ζωής του Αγίου Όρους στα χρόνια της Απελευθέρωσης, μίας περιόδου, για την οποία έχουν γραφτεί σημαντικά επιστημονικά και άλλα ντοκουμέντα, τα οποία όμως παρέχουν τεράστια περιθώρια στην έρευνα και αξιοποίηση των νεώτερων ειδικά αρχείων των Ιερών Μονών.

Το Πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνει καταρχήν το Ζ' Διεθνές Συνέδριο με θέμα του «Το Άγιον Όρος στα χρόνια της Απελευθέρωσης», στο οποίο έχουν ενταχθεί δύο παράλληλα γεγονότα, δύο στρογγυλές τράπεζες αφιερωμένες η μεν πρώτη, με τίτλο «Φόρος τιμής στο Gabriel Millet», στο πολύτιμο έργο, ιδιαίτερα στο Άγιον Όρος, του Γάλλου βυζαντινολόγου Gabriel Millet, με τη συμμετοχή Γάλλων και Ελλήνων ειδικών και μελετητών της προσωπικότητας και του έργου του Gabriel Millet, και η δε δεύτερη στη λεγόμενη «Ναζαρηνή Ζωγραφική», τη ζωγραφική δηλαδή, κοσμική και θρησκευτική του νέου ελληνικού κράτους, που για ένα διάστημα κυριάρχησε και στην εικονογραφική παραγωγή του Αγίου Όρους, διαμορφώνοντας μία προσωρινή, αλλά ισχυρή πραγματικότητα.

Παράλληλα με τις ανακοινώσεις του Συνεδρίου, ετοιμάστηκε και θα κυκλοφορήσει, κατά την περίοδο της παρουσίας στη Θεσσαλονίκη της εφέστιας ιερής εικόνας του «Αξιόν Εστι» από το Πρωτάτο των Καρυών - την οποία, ως γνωστόν κατά παράδοση, συνοδεύει σύμπασα η Ιερά Κοινότητα με επικεφαλής των Πρωτεπιστάτη, ο «Επετειακός Τόμος της Απελευθέρωσης», στον οποίο έχουν περιληφθεί δώδεκα επιστημονικά κείμενα πρωτότυπης αρχαικής έρευνας, που αναδεικνύουν τις σημαντικότερες πτυχές της ζωής του Αγίου Όρους, κατά την περίοδο της Απελευθέρωσης.

Ο συνεορτασμός των δύο επετείων εκφράζεται συμβολικά και ουσιαστικά με την μεγάλη έκθεση ιστορικής φωτογραφίας με τίτλο «Η Θεσσαλονίκη και το Άγιον Όρος στην ανατολή του 20ού αιώνα», με φωτογραφίες από φωτογραφικά αρχεία και μουσεία της Γαλλίας, της Ρωσίας και της Ελλάδας, και τον αντίστοιχο δίγλωσσο Κατάλογό της, δεδομένου ότι η Έκθεση θα μεταφερ-

θεί το 2013 στο Παρίσι φιλοξενούμενη στο Πολιτιστικό Κέντρο της Σερβίας.

Η Έκθεση φωτογραφίας, με συνδιοργανωτές το Γαλλικό προξενείο στην Θεσσαλονίκη και την Fondation Hellénique στο Παρίσι, θα ολοκληρωθεί τον κύκλο της με την παρουσίασή της στην Αγία Πετρούπολη και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας, στη διάρκεια του 2013.

Επτά σημαντικά Ιδρύματα και Μουσεία αντιπροσωπεύονται με στοιχεία των φωτογραφικών αρχείων τους στην μεγάλη αυτή Έκθεση:

1. Établissement de Communication et de Production Audiovisuelle de la Défense (ECPAD, Παρίσι)
2. Centre Gabriel Millet – Photothèque (Παρίσι)
3. Musée Albert Kahn (Παρίσι)
4. Ρωσική Ακαδημία Επιστημών (Μόσχα) & Ινστιτούτο Ιστορίας Υλικού Πολιτισμού (Αγία Πετρούπολη)
5. Κρατικό Μουσείο Ιστορίας των Θρησκειών (Αγία Πετρούπολη)
6. Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο (Αθήνα)
7. Μουσείο Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης

Παράλληλα, και όπως κάθε χρόνο, εκδίδεται στην σειρά «Αθωνικά Ανάλεκτα», που περιλαμβάνει εκδόσεις σπάνιες, η εξαντλημένες προ πολλού, σημαντικές όμως για την επιστημονική έρευνα, το έργο του Βρετανού περιηγητή Athelstav Riley του έτους 1887 με τίτλο «Athos or the Mountain of the Monks», ενώ οι γκραβούρες του βιβλίου θα ενταχθούν σε ένα Αναμνηστικό Ντοσιέ.

Το Πρόγραμμα ολοκληρώνεται με την έκδοση των Πρακτικών του Συνεδρίου και των στρογγυλών τραπεζών.

Το σύνολο των δράσεων και των εκδόσεων αυτών συναπαρτίζουν ασφαλώς την κορυφαία συμβολή της Αγιορειτικής Εστίας στην έρευνα και την ανάδειξη της μοναδικής πολιτιστικής και πνευματικής παρακαταθήκης της Αθωνικής Πολιτείας, που έχει, ως γνωστόν, ανακηρυχθεί από την UNESCO Μνημείο της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς και επιβεβαιώνουν μάλιστα με τον πιο ανάγλυφο τρόπο τους προνομιακούς ιστορικούς, πνευματικούς και πολιτιστικούς δεσμούς της Θεσσαλονίκης με την Μοναστική Πολιτεία.

Είμαι ιδιαίτερα ευτυχής για το γεγονός ότι δεκάδες επιστήμονες, ερευνητές ακαδημαϊκοί, αρχιτέκτονες, ιστορικοί και θεολόγοι, αλλά και Ιδρύματα και Μουσεία στην Ελλάδα και στο Εξωτερικό έχουν σταθερούς δεσμούς συνεργασίας με την Αγιορειτική Εστία, συμβάλλοντας στην επίτευξη των σκοπών της και ταυτόχρονα διατηρούν ζωντανές και παραγωγικές τόσο τις ερευνητικές δράσεις, όσο και το επιστημονικό έργο γύρω από το Άγιον Όρος, που αναδεικνύεται αστείρευτη πηγή και πρόκληση για την επιστήμη και την έρευνα.

Επιθυμώ να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου προς την Επιστημονική Επιτροπή που εποπτεύει τον σχεδιασμό του Προγράμματος και ιδιαίτερα στον πρόεδρό της Κρίτωνα Χρυσοχοΐδη, Διευθυντή του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, για την πολύτιμη συμβολή τους στον φετινό Επετειακό Προγραμματισμό της Αγιορειτικής Εστίας.

Ευχαριστίες εκφράζω και προς τους δύο συνδιοργανωτές, για την τιμή και την συμβολή τους, τους προξένους της Γαλλικής Δημοκρατίας και της Ρωσικής Ομοσπονδίας στη Θεσσαλονίκη κ.κ. Christophe Le Rigoleur και Αλεξέϊ Ποπόβ, την Fondation Hellénique στο Παρίσι, τα Ιδρύματα και τα Μουσεία στην Ελλάδα, τη Γαλλία και τη Ρωσία για την παραχώρηση του φωτογραφικού υλικού της Έκθεσης, το Πολιτιστικό Κέντρο της Σερβίας στο Παρίσι για την φιλοξενία της Έκθεσης, τους συγγραφείς, επιμελητές, διορθωτές και σχεδιαστές των εκδόσεων και τα στελέχη της Αγιορειτικής Εστίας που συνέβαλαν στην υλοποίηση των επί μέρους δράσεων του προγράμματος, με τις γνώσεις, την εμπειρία και την υψηλή επαγγελματική συνείδηση, που χαρακτηρίζει το έργο τους.

Εκφράζω για άλλη μία φορά την ευγνωμοσύνη μου προς την Α.Θ. Παναγιότητα τον Οικουμενικόν Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαίο, που επευλογεί και στηρίζει το έργο της Αγιορειτικής Εστίας, μέσα από το συνεχές ενδιαφέρον και την αγάπη του προς το Άγιον Όρος και τη Θεσσαλονίκη.

Ιδιαίτερη αναφορά οφείλω και στην Ιερά Κοινότητα του Αγίου Όρους και το σύνολο των Ιερών Καθιδρυμάτων, για την σταθερή υποστήριξη του έργου της Αγιορειτικής Εστίας, την άμεση και θετική ανταπόκρισή τους στα αιτήματα έρευνας στα Αρχεία και την παροχή κάθε διευκόλυνσης στο έργο των επιστημονικών συνεργατών της Αγιορειτικής Εστίας.

Επιθυμώ τέλος να υπενθυμίσω ότι το συνολικό πρόγραμμα είναι ενταγμένο από την Ενδιάμεση Διαχειριστική Αρχή της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας με την Πράξη «Η μεγάλη πνευματική και πολιτιστική παρακαταθήκη του Αγίου Όρους» στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Μακεδονία-Θράκη» 2007-2013 και το έργο αυτό συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης).

Πάννης Μπουτάρης

Δήμαρχος Θεσσαλονίκης

Πρόεδρος Διοικητικού Συμβουλίου Αγιορειτικής Εστίας

Το Άγιον Όρος στα χρόνια της Απελευθέρωσης

Η απελευθέρωση του Αγίου Όρους από τον ελληνικό στόλο τον Νοέμβριο του 1912 έθεσε τέρμα στην οθωμανική κυριαρχία που διήρκεσε επί μισή χιλιετία. Ωστόσο η ιστορική φυσιογνωμία και πραγματικότητα του Άθω την εποχή αυτή διαμορφώνεται σταδιακά από τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα ως το τέλος της δεκαετίας του 1910, όταν παγιώνεται η υπαγωγή του στο ελληνικό βασίλειο και λήγουν οριστικά οι σχετιζόμενες με το status του διπλωματικές και πολιτικές διεργασίες που ακολούθησαν το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου.

Κύριο χαρακτηριστικό της αθωνικής ιστορίας κατά την περίοδο αυτή είναι ο επιτυχής αγώνας για τη διαφύλαξη του εσωτερικού καθεστώτος διοικήσεως και των θεσμών οργανώσεως του μοναστικού βίου από ποικίλες επεμβάσεις, οι οποίες επεδίωκαν αλλαγή παγιωμένων από αιώνες εξαρτήσεων και εσωτερικών ιεραρχήσεων. Όμως, παρά τα προβλήματα, τις εντάσεις και δυσλειτουργίες που δημιούργησαν οι φανεροί ή υφαίρποντες εθνοτικοί ανταγωνισμοί, αποτέλεσμα της νέας ιστορικής πραγματικότητας των Βαλκανίων, η αγιαστική δύναμη, τα ιδεώδη και η συλλογική ασκητική εμπειρία του αθωνικού μοναστικού βίου, όπως αυτή βιώθηκε και οριοθετήθηκε ήδη από τον 10ον αιώνα, παρέμειναν αναλλοίωτα.

Το Άγιον Όρος στα χρόνια της απελευθέρωσης βιώνει μία περίοδο μεγάλης ακμής. Η εικόνα του δομημένου χώρου αλλάζει ριζικά, με την επέκταση των μοναστηριακών συγκροτημάτων αλλά και των εξαρτημάτων (σκητών και κελλιών). Είναι αυτή η εικόνα που διατηρείται σε μεγάλο βαθμό ως τις ημέρες μας. Οι τέχνες ακμάζουν με πρώτη εκείνη της αγιογραφίας που ασκείται σε πλήθος αγιογραφικών οίκων, κυρίως από κελλιώτες αγιογράφους, ποικίλης εθνικής προελεύσεως. Στα ίδια χρόνια παρατηρείται η μεγαλύτερη συγκέντρωση εκπροσώπων ενός ευρύτατου φάσματος καλλιτεχνικής δημιουργίας. Η μαρμαροτεχνία, η μεταλλοτεχνία, η ξυλογλυπτική, αλλά και η χαλκογραφία, η τέχνη της φωτογραφίας, η καλλιτεχνική βιβλιοδεσία ακόμη και η ωρολογοποιία συνθέτουν το σκηνικό μιας εντυπωσιακής αγιορειτικής παραγωγής.

Παράλληλα, τότε τίθενται ουσιαστικά και τα θεμέλια για την ανάπτυξη της επιστημονικής έρευνας με αντικείμενο τον Άθω. Η ιστορία, οι θεσμοί και η τέχνη του Αγίου Όρους τίθενται στο επίκεντρο του διεθνούς επιστημονικού ενδιαφέροντος ορθοδόξων και μη. Ταυτόχρονα πλειάδα λογίων Αθωνιτών μοναχών ασχολούνται συστηματικά με την ιστορία του τόπου της μετανοίας τους.

*Η Επιστημονική Επιτροπή
του Ζ΄ Διεθνούς Συνεδρίου και των παράλληλων εκδηλώσεων*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΔ	<i>Αρχαιολογικόν Δελτίον</i>
ΔΧΑΕ	<i>Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας</i>
ΕΕΒΣ	<i>Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν</i>
ΕΕΘΣΠΑ	<i>Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης</i>
ΕΕΦΣΑΠΘ	<i>Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης</i>

BCH	<i>Bulletin de Correspondance Hellenique</i>
BZ	<i>Byzantinische Zeitschrift</i>
EPHE	<i>École Pratique des Hautes Études</i>
DOP	<i>Dumbarton Oaks Papers</i>
REB	<i>Revue des Études Byzantines</i>

KXAO	<i>Καταστατικός Χάρτης του Αγίου Όρους</i>
------	--

**ΣΤΡΟΓΓΥΛΗ ΤΡΑΠΕΖΑ:
"ΦΟΡΟΣ ΤΙΜΗΣ ΣΤΟΝ GABRIEL MILLET"**

Contribution de Gabriel Millet à l'étude de l'art Serbe*

A la riche et fructueuse carrière de Gabriel Millet, homme de terrain et savant de cabinet, nous pouvons joindre la recherche pionnière de l'art médiéval serbe¹. Les pages écrites par Millet ont été, et sont encore, le point de départ obligatoire pour les recherches dans le domaine de l'architecture serbe médiévale.

Après son séjour à Athènes où il s'était dédié à l'art byzantin en tant que membre de l'École française, Millet a commencé son parcours académique en l'année scolaire 1899-1900 à Paris comme maître de conférence à l'École pratique des Hautes Études, Section des sciences religieuses, au départ au sein de la chair de «Littérature chrétienne et Histoire de l'Église chrétienne»², et de 1906 en tant que maître de conférence de la chair nouvellement formée de Christianisme byzantin et Archéologie chrétienne, dont il était le premier directeur³. Les conférences étaient le lieu où Millet partageait généreusement son savoir et son expérience, ainsi que la documentation photographique recueillie pendant ses voyages des études en Grèce, Trébizonde, Mont Athos etc avec les étudiants. Depuis l'année scolaire 1904/5 il a commencé à consacrer les conférences du mercredi à l'étude de l'art et du culte chez les chrétiens orthodoxes

* Je voudrais exprimer mes remerciements à Mme Catherine Jolivet-Lévy et à l'organisateur de la table ronde Hommage à G. Millet, qui m'avait invitée et qui m'avait offert la possibilité de présenter une part de l'œuvre de Gabriel Millet, celle consacrée à la Serbie.

1. Parmi les nombreux articles dédiés à *cursus studiorum*, on a sélectionné ceux de A. Grabar, «Gabriel Millet (1867-1953)», *École pratique des hautes études, Section des sciences religieuses. Annuaire 1954-1955* (1953) 11-20, doté d'une bibliographie sommaire des publications de maître; D. Couson-Desreumaux, «Gabriel Millet», in *Niš and Byzantium. Fourth Symposium*, ed. M. Rakocija, Niš 2006, 29-58, où l'auteur a mis en évidence l'œuvre de G. Millet consacré à l'art médiéval serbe; I. Stevović, «Gabriel Millet and serbian medieval art», le texte introductif de l'édition anastatique de G. Millet, *L'ancien art serbe: les églises*, Beograd 2005, V-XVII.

2. J. Réville, G. Millet, «XI. Histoire de l'Église chrétienne», *École Pratique des Hautes Études, Section des sciences religieuses. Rapport sommaire sur les conférences de l'exercice 1899-1900 et le programme des conférences pour l'exercice 1900-1901* (1899), 44.

3. G. Millet, «Christianisme byzantin et Archéologie chrétienne», *École Pratique des Hautes Études, Section des sciences religieuses. Rapport sommaire sur les conférences de l'exercice 1906-1907 et le programme des conférences pour l'exercice 1907-1908* (1906), 1-52.

du XIIIe au XIVe siècle. C'est à cette occasion, en recherchant l'origine et le principe de la renaissance d'art byzantin après la conquête latine, qu'il a tout particulièrement analysé les poèmes de Manuel Philès et les *ἐκφράσεις* imitées de Philostrate. L'année suivante, il a déterminé le rôle historique et intellectuel de la ville de Mistra, puis retracé l'histoire de l'architecture chrétienne de l'Orient aux XIVe et XVe siècles⁴. L'histoire de la peinture murale a été réservée pour 1906-1907, quand Millet a présenté à ses élèves de très riches matériaux inédits apportés de son récent voyage en Serbie, Vieille-Serbie, Macédoine et Grèce⁵. Selon Millet, les fresques provenant des églises des Balkans, avec les mosaïques de Kahrié-Djami à Constantinople et les fresques de Mistra, témoignent d'une véritable renaissance d'art byzantin.

En 1906, Gabriel Millet a eu la possibilité d'analyser les monuments médiévaux serbes pour la première fois. Comme lui-même l'a confirmé dans son discours prononcé à Belgrade en 1935 à l'occasion de la remise de son titre de docteur *honoris causa*, il avait été persuadé de visiter la Serbie par Gregory Jaksić⁶, qui était alors un doctorant d'histoire à la Sorbonne. Pendant ce voyage, il avait été accompagné par deux jeunes chercheurs spécialistes, Vladimir Petković⁷, historien de l'art et conservateur du Musée National de Belgrade et par Petar Popović⁸, architecte auprès du Ministère de la Construction. Au cours de ce voyage, qui avait duré un mois, l'équipe avait visité de nombreux monastères et églises⁹.

Profondément conscient de la valeur et de l'importance de la métrologie scientifique de Millet, Vladimir Petković écrit dans son rapport de ce voyage: «A l'instar de L'École des Hautes Études à Paris, qui à l'heure actuelle possède la plus importante collection de reproductions des monuments byzantins, notre Musée pourrait également servir aux fondements de la création d'une collection de photographies. Cela satisfierait l'étude de nos monuments et les sauvegarderait pour l'avenir»¹⁰. Dès 1907, Petković entreprend définitivement

4. J. Réville, E. de Faye, G. Millet, «X. Littérature chrétienne et histoire de l'Église», *École Pratique des Hautes Études, Section des sciences religieuses. Rapport sommaire sur les conférences de l'exercice 1905-1906 et le programme des conférences pour l'exercice 1906-1907* (1905), 34.

5. Millet Gabriel, «XII. Christianisme byzantin et Archéologie chrétienne», *École pratique des hautes études, Section des sciences religieuses. Rapport sommaire sur les conférences de l'exercice 1906-1907 et le programme des conférences pour l'exercice 1907-1908* (1906), 51.

6. *Srpski biografski rečnik*, s.v. Jakšić, Grgur, vol. 4, Novi Sad 2009, 232-233.

7. G. Tomić, «Rad na formiranju srednjovekovne zbirke u Narodnom muzeju od 1921. do 1935. godine (za vreme uprave V. Petkovića) – u svetlu muzejsko-konceptijskih i dokumentaciono-konzervatorskih problema», *Zbornik Narodnog muzeja*, XI/2, (1982), 235-255.

8. Z. Šipka-Ergelašev, «Pera Popović – život i delatnost», *Zbornik za likovne umetnosti Matice srpske* 16 (1980), 159-202.

9. L'équipe a visité: Manasija, Ravanica, Blagoveštenje (aupres Stragar), Vračevšnica, les monastères sur le Kablar (Vavedenje, Jovanje, Nikolje, Trojice, Blagoveštenje), Arilje, Belu Crkvu (aupres Karana), Čačak, Baljevac, Brvenik, Gradac, Ušće, Studenica, Žiča, Ljubostinja, Kalenić, Velučé, Rudenica, Kruševac, Prokuplje i Kuršumliju; V. Petković, «Izveštaj o radu u odeljenju Narodnog Muzeja za srpske i vizantijske starine u godini 1906», *Godišnjak Srpske Kraljevske Akademije* XX (1907), 214-215.

10. Archives du Musée national, numero 153 du 30 mai 1906.

la création de cette collection. Juste avant la Seconde guerre mondiale elle comptait plus de 10.000 clichés¹¹.

Millet a intitulé sa rencontre avec les monuments serbes «*Le magnifique voyage de 1906*». Ce voyage a eu comme conséquence au moins deux choses importantes – la révélation des monuments de Serbie, Vieille-Serbie¹² et Macédoine au plus vaste public scientifique d'une part, et, d'autre part, la profonde liaison entre Millet et la culture et les chercheurs Serbes. Les résultats de cette mission ont été largement mis à contribution dans la thèse de Millet, *Recherches sur l'Iconographie de l'Evangile*, publié en 1916.

En 1917, il a publié l'article intitulé *L'ancien art serbe*, dans revue *L'Art et les Artistes*. Dès 1915, des fascicules de périodique parus sous la forme de numéros spéciaux avec la mention «série de guerre». Le premier fascicule de la troisième série était dédié à la Serbie¹³. Il n'est pas surprenant que Gabriel Millet ait été invité à contribuer à l'occasion, étant donné qu'il était certainement le plus grand connaisseur de l'ancien art serbe en France. Dans ce texte, richement illustré, il a présenté l'architecture, la peinture et les miniatures serbes de l'époque d'Etienne Némania jusqu'à celle de Georges Brankovitch, c'est-à-dire entre la fin du XIIe et le milieu du XVe siècle. Déjà à cette occasion-là, Millet a établi la division en trois écoles d'architecture médiévale serbe, ce qu'il développera dans sa prochain œuvre.

Cette étude est suivie par une autre de même titre, mais plus élaborée, *L'ancien art serbe. Les églises*, une étude précieuse limitée à l'architecture religieuse, parue en 1919. Cette étude écrite trois ans après celle consacrée à l'architecture médiévale en Grèce reprend le même modèle méthodologique¹⁴.

Dans ce livre Millet a établi la périodisation stylistique de l'architecture médiévale serbe, qui est toujours d'actualité. Il a divisé les monuments, datant entre le dernier quart du XIIe et la première moitié du XVe siècle, en trois principaux sous-groupes de style, trois écoles: école de Rascie, de la Serbie byzantine et de la Morava, tout en présentant de façon individualisée les origines, les caractéristiques typiques pour chacune d'elles. Il a mis en lumière l'originalité de l'architecture serbe en valorisant des caractères propres à l'art serbe mais en même temps des éléments byzantins et occidentaux qui le constituent.

Millet a écrit ce livre à partir d'une bibliographie modeste qui existait

11. A propos de la collection de plaques de verre du Musée national de Belgrade cf: D. Preradović, «Fotodokumentacija o srednjovekovnim spomenicima Narodnog muzeja u Beogradu. Prva fotografska snimanja Žiče», *Naša Prošlost* 7 (2006), 29-51; D. Preradović, «L'histoire du Fonds photographique de plaques de verre noir et blanc du Musée national de Belgrade sur les monuments médiévaux», in *Patrimoine photographié, patrimoine photographique* («Actes de colloques») [En ligne], éd. *Institut National d'Histoire de l'Art (Paris)*, mis en ligne le 23 août 2012. URL: <http://inha.revues.org/3927>

12. Vieille Serbie est un terme utilisé pour désigner le territoire qui était le cœur de la Serbie médiévale. Il comprenait les régions de Raska, Kosovo-Metohija et la partie nord-ouest de la Macédoine.

13. Le fascicule intitulé «La Serbie glorieuse» avait dans le couverture le blasonnement serbe.

14. G. Millet, «L'école grecque dans l'architecture byzantine», *Bibliothèque de l'École pratique des hautes études*, Section des sciences religieuses, XXVI, Paris 1916.

à cette époque-là et, dans son introduction, il mentionne que son œuvre est écrite trop tôt¹⁵. Il était conscient de ses lacunes et il a essayé de les combler dans ses œuvres suivantes.

Les comptes rendus écrits sous la plume de Michel Andrieu, Guillaume de Jerphanion et de Louis Bréhier soulignent l'importance de cet ouvrage en utilisant épithètes en superlatif¹⁶. Ils ne manquent pas d'éloge aux illustrations «joie pour l'esprit, fête pour les yeux»¹⁷. La plupart des photos sont prises par Millet, les délicats dessins sont de Madame Sophie Millet, fidèle collaboratrice de Millet, bien que les dessins et les relevés d'architecture soient des architectes serbes P. Popović, K. Jovanović, M. Minić¹⁸. Nous pouvons aujourd'hui critiquer de divers points de vue certaines conclusions de Millet, mais comme Anatole Frolow a noté en écrivant à propos des synthèses de Millet «ses travaux présentent, en même temps, une mine inépuisable de faits et de témoignages, et serviront, sans doute pendant longtemps, d'ouvrages de références»¹⁹.

Entre 1924 et 1935, Gabriel Millet a visité encore, à cinq reprises, les monuments de Serbie, de Macédoine et du Monténégro. Il s'agit des courtes missions que Millet a alignées avec ses engagements dans les Balkans. Les congrès internationaux des études byzantines, le Ier tenu à Bucarest en 1924 (14-20 avril), le IIe à Belgrade en 1927 (11-16 avril) et le IVe à Sofia en 1934 (9-15 septembre)²⁰, ont donné à Millet l'opportunité à visiter de nouveau les monuments serbes. En 1924 Millet, a exploré les monuments situés le long des rivières Ibar, Lim et Morača comme tels de Kotor, donc les monuments appartenant à la soi-disant école de Rascie auxquels Millet a dédié une étude très détaillée en comblant les lacunes de *L'ancien art serbe*. Pendant ce voyage, monsieur et madame Millet ont été accompagnés par Milan Kašanin, historien d'art, ancien élève d'Émile Mâle. Millet a présenté les résultats de la mission de 1924, *l'Études sur les églises de Rascie*, à Belgrade en 1927²¹. A la différence de *L'ancien art serbe*, écrite pendant le Grand Guerre, cette fois-ci Millet a pu consulter des recherches et des études écrites entre temps. La plupart des relevés et des dessins sont d'Aleksandar Deroko, architecte, et comme d'habitude de Madame Millet.

15. S. Ćurčić, «Architecture in Byzantium, Serbia, and the Balkans through the Lenses of Modern Historiography», *Serbien und Byzanz*, ed. C. Sode and M. Angar. Cologne, in press. Je tiens à remercier le prof. Slobodan Ćurčić qui m'avait mis en disposition son article à paraître.

16. M. Andrieu, «G. Millet, L'ancien art serbe. Les Eglises», *Revue des Sciences Religieuses* I, Paris 1919, 419-422; L. Bréhier, *L'architecture serbe au moyen âge*, Le Moyen âge. 2e série, t. 23. (Mai-août 1921), 1-24. G. de Jerphanion, «G. Millet, L'ancien art serbe. Les Eglises, Paris 1919», *Mélanges de l'Université Saint-Joseph Beyrouth*, VIII, Beyrouth 1922, 456-461.

17. G. de Jerphanion, «G. Millet, L'ancien art serbe», 460.

18. A. Kadrijević, «O saradnji Garijela Mijea sa Milanom Minićem, arhitektom i slikarom», *Niš i Vizantija* IV, ed. M. Rakocija, Niš 2006, 59-65.

19. A. Frolow, «Nécrologie: Gabriel Millet († 8 mai 1953)», *REB* 12 (1954), 295.

20. A propos des congrès internationaux des études byzantines et du rôle que Gabriel Millet a eu dans leur organisation cf. M. Nystazopoulou-Pélékidou, «L'Histoire des Congrès Internationaux des Études Byzantines», Première Partie, *Byzantina Σύμμεικτα* 18 (2008), 11-34.

21. G. Millet, «Études sur les églises de Rascie», *Art byzantin chez les Slaves. Les Balkans*, Premier recueil dédié à la mémoire de Théodore Uspenskij, sous la direction de Gabriel Millet, Paris 1930, 147-194.

Dans «Mélanges Nicolas Iorga», Millet a publié le papier intitulé *Cozia et les églises serbes de la Morava* où il a étudié le rapport entre la dernière époque de l'architecture médiévale serbe et la fameuse église roumaine²². La même année, Millet a consacré un texte aux résultats des recherches et travaux de conservation de l'église patriarcale de Peć, exécutés par M. Djurdje Bošković²³.

Ces deux savants, Millet et Bošković, ont été liés par une amitié profonde et un respect réciproque²⁴. Ils ont commencé leur collaboration en 1927, quand Vladimir Petković, devenu en attendant directeur de Musée National, avait délégué Bošković en tant que collaborateur technique auprès de Millet pour visiter et photographier les monuments médiévaux. Djurdje Bošković a également accompagné Millet pendant sa mission serbe en 1935. L'année suivante, il a été invité par Millet pour donner une série de cours à l'École pratique des Hautes Études²⁵.

Les photographies recueillies au cours de ses missions dans les Balkans viennent compléter la riche collection de clichés qu'il avait constituée à l'École des Hautes Études²⁶. Une partie des clichés pris lors de ses visites est publiée dans quatre albums, parus après la disparition du maître²⁷. Madame Dominique Couson a le mérite pour le catalogue de documents photographiques concernant les monuments médiévaux de Yougoslavie, édité soigneusement²⁸.

La valeur et l'importance de la recherche que Millet a consacrée à l'art serbe étaient reconnues par les collègues et les institutions serbes. Les 16 février 1920, Gabriel Millet a été élu membre d'honneur d'Académie royale serbe. En 1935, il fut proclamé docteur *honoris causa* de l'Université de Belgrade. Pendant la mission de 1924, monsieur et madame Millet ont été considérés les hôtes de la Nation.

Il est moins connu que Millet a écrit le texte introductif du Catalogue de la Section du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes de l'exposition des Arts décoratifs «L'art décoratif et industriel dans le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes», qui a eu lieu à Paris en 1925 et qui témoigne des liens étroits entre les diplomates serbes et Millet. Même si c'est un texte dont le thème est

22. G. Millet, «Cozia et les églises serbes de la Morava», *Mélanges Nicolas Iorga*, Paris 1933, 827-856.

23. G. Millet, «L'église patriarcale de Peć, recherches et travaux de conservation», exécutés par M. Georges Bošković, in: *Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 77e année, N. 3, 1933. 350-355.

24. J. S. Ćirić, «Gabriel Millet et Djurdje Bošković: l'étude conjointe des monuments médiévaux de la Serbie moravienne», *La Serbie et la France*, éd. D. T. Bataković, Belgrade 2010, 545-556.

25. Dix leçons faites entre le 26 mars et le 18 juin ont été consacrées à l'étude de l'architecture serbe du moyen âge. G. Millet, J. Lassus, A. Grabar André, Dj.Bochkovitch, «XI. Christianisme byzantin et archéologie chrétienne», *École pratique des hautes études, Section des sciences religieuses. Annuaire 1936-1937 (1935)*, 65.

26. Millet a fondé la Collection chrétienne et byzantine de l'École pratique des hautes études en 1903.

27. *La Peinture du Moyen Âge en Yougoslavie (Serbie, Macédoine et Monténégro)*, Album présente par A. Frolow, vol I-III, Paris, 1954, 1957, 1962; par T. Velmans, vol. IV, Paris 1969.

28. D. Couson, *Catalogue des documents photographiques originaux du fonds Gabriel Millet: monuments médiévaux de Yougoslavie, missions 1906-1935*, Peeters 1988.

la production artistique située à une distance chronologique significative de la recherche principale de Millet, il montre sa large compréhension de l'art décoratif en guidant le lecteur/visiteur d'une salle à l'autre et en accentuant ce qui est le plus intéressant à voir.

Pendant l'année scolaire 1914/15, il a rendu hommage à la Serbie avec une série de conférences. Également, les conférences de 1916/1917 ont été consacrées à l'architecture des monuments médiévaux serbes. Nous savons aussi, d'après le rapport annuel, que Millet, étant familier avec la langue serbe, a analysé, avec ses étudiants, la littérature qui avait été publiée en Serbie.

Non seulement que les voyages en Serbie ont résulté en de nombreuses amitiés et des collaborations riches et fructueuses, mais aussi la chair de Millet en l'EPHE était un lieu de rassemblement pour les historiens de l'art, les historiens et les architectes de Serbie. Parmi les noms des auditeurs réguliers cités dans les rapports annuels de Millet, nous trouvons également les artistes séjournant à cette époque-là à Paris.

Millet a exercé une influence significative et durable sur ses élèves, même quand leurs intérêts primaires n'étaient pas l'art byzantin. L'influence que Millet a eue sur l'architecte Milan Zloković, futur représentant du modernisme serbe et son rapport avec lui, sont tout à fait illustratifs²⁹. Après avoir fini les études d'architecture à Belgrade en 1921, Zloković s'est dirigé vers Paris où il a séjourné les deux années suivantes et où il poursuivait sa formation auprès de l'École pratique des Hautes Études et Académie de la Grande Chaumière. En fréquentant les conférences de Gabriel Millet, le jeune Zloković découvrait l'univers de l'art et de l'architecture byzantins. Encouragé par le maître, il s'est dirigé vers l'architecture médiévale serbe, et en 1922, il a étudié l'architecture de l'église du monastère Gradac, fondé au XIIIe siècle par Hélène d'Anjou, reine serbe d'origine occidentale, possiblement française³⁰. L'année suivante, il a eu la possibilité de présenter les résultats de sa recherche au sein des conférences du maître.

Après le retour dans sa patrie, les élèves de Gabriel Millet ont contribué à l'expansion de la connaissance du patrimoine médiéval serbe, ainsi qu'à la diffusion de méthodologies scientifiques de Millet.

29. Lj. Blagojević, «Transkulturalni itinerari arhitekta Milana Zlokovića», *Arhitektura i urbanizam* 32 (2011), 3-15.

30. L'année suivante il a eu la possibilité de présenter les résultats de cette recherche au sein des conférences du maître. G. Millet, «XIII. Christianisme byzantin et archéologie chrétienne», *École pratique des Hautes Études, Section des sciences religieuses. Annuaire 1923-1924* (1922), 52. Les résultats de cette recherche ont été publiés quelques années plus tard. M. Zloković, «Gradačka crkva, zadužbina kraljice Jelene», *Glasnik Skopskog naučnog društva*, XV-XVI (1936), 61-80.

Contribution of Gabriel Millet to the Study of Serbian Art

During his rich and fruitful career of a field scientist and an academic Gabriel Millet turned to be one of the pioneer researchers of Serbian medieval art. During his first visit to Serbia in 1906 in one month time Millet researched numerous churches and monasteries. This field trip produced two significant outcomes - he was the one who called the attention of the wider scientific community to the richness of the medieval monuments of Serbia and Macedonia while creating strong ties with Serbian culture and his Serbian contemporary fellow researchers. The results of that field trip contributed to Millet's PhD thesis *Recherches sur l'Iconographie de l'Évangile* (1916).

Millet's first observations related to Serbian medieval art were published in 1917 in a special wartime edition of the Parisian periodical *L'art et les artistes*, and entitled *La Serbie glorieuse*. In his text *L'ancien art serbe* Millet gave an overview of Serbian medieval art. Two years later Millet published his most significant work related to Serbia. It was a synthesis of Serbian medieval architecture: *L'ancien art serbe, Les églises* (1919). He classified monuments constructed from the last quarter of the 12th to the first half of 15th c. into three periods i.e. three schools naming them: "the Raška School", "the School of Byzantinized Serbia" and "The Morava School", individualizing the origins and characteristics of each school and period and establishing the stylistic classification of Serbian medieval architecture still valid today.

Between 1924 and 1935 Millet had visited and studied monuments in Serbia, Macedonia and Montenegro in five more occasions, always accompanied by his wife Sophie Millet, who was in charge of making aquarelles and drawings of frescos. Those study visits enriched the knowledge and results collected in previously published research, resulting in two significant studies *Études sur les églises de Rascie* (1930) and *Cozia et les églises serbes de la Morava* (1933). Photographs taken on more than 40 sites during these study trips have significantly contributed to Christian and Byzantine Collection, founded by Millet in 1903 in the *École pratique des Hautes Études*. One part of these

photographs was posthumously published in four albums *La Peinture du Moyen Âge en Yougoslavie: Serbie, Macédoine et Monténégro* (1954-1969). Dominique Couson edited *Catalogue des documents photographiques originaux du fonds Gabriel Millet* (1986) which is devoted to the missions in Yougoslavia.

Serbian medieval art and architecture have often been the topic of the courses Millet gave at his Chair for Christian Archaeology and Byzantine Christianity at the Department of Religious Studies at École pratique des Hautes Études. Serbian architecture was the topic of his lectures in 1914/1915 and 1916/1917, while he was intensively working on his related researches. It is known that Millet could read some Serbian which enabled him to follow literature published in that language and analyze it with his students.

In 1920 Gabriel Millet was elected for an honorary member of Serbian Royal Academy, while in 1935 he was granted a title of doctor *honoris causa* by the University of Belgrade.

During his study trips around Serbia Millet was accompanied by Serbian researchers, art historians and architects, with whom he continued to cooperate after his return to Paris. Their correspondence, as well as numerous drawings and church floor plans drawn by various Serbian architects are the proof of that cooperation. The especially productive cooperation was the one between maître and Djurdje Bošković, architect, who, in Spring 1936, gave a cycle of lectures on Serbian medieval architecture at the École pratique des Hautes Études.

Millet's cabinet in Paris became a meeting point of Serbian historians of art, historians, architects and painters who, upon their return to Serbia, made a significant contribution to dissemination of knowledge about Serbian medieval heritage, as well as of Gabriel Millet's scientific methodology.

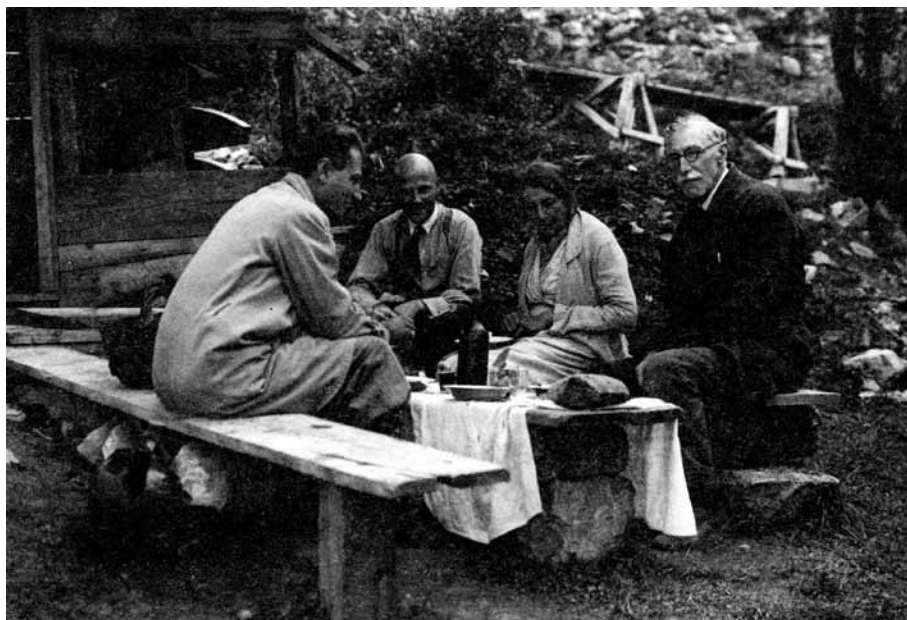

Illustration Millet par Preradović

Gabriel et Sophie Millet avec Djurdje Bošković à Sopoćani en 1935

Gabriel and Sophie Millet with Djurdje Bošković in Sopoćani in the year 1935